

Юлія ЮСИП-ЯКИМОВИЧ

VERBA SONANDI: УКРАЇНСЬКО-ЗАХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ПАРАЛЕЛІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 24
УДК 81'367. 625 [= 161.2 + = 162.4 + = 162.3]

Юсип-Якимович Ю. Verba sonandi: українсько-західнослов'янські лексичні паралелі; 15 стор.; кількість бібліографічних джерел – 49; мова українська.

Анотація. Стаття є продовженням студій автора ономатопетики у слов'янських мовах. Об'єктом дослідження стали українсько-західнослов'янські лексичні паралелі дієслів звучання в різних лексико-семантичних групах ономатопетичної лексики.

Ключові слова: verba sonandi, дієслівна модель, словотвірний тип, дієслова звучання, лексичні паралелі, українські говірки, західнослов'янські мови, праслов'янська спадщина, славістика, відтворювати звучання, лексико-семантична група.

Resümee. In der Abhandlung wird von der Autorin die Untersuchung der Onomatopoeitika in den slawischen Sprachen fortgesetzt. Zum Forschungsobjekt wurden ukrainisch-westslawische lexikalische Parallelen der Schallverben in verschiedenen lexikalisch-semanticen Gruppen der onomatopoeitischen Lexik gewählt.

Kernwörter: verba sonandi, Verbmodell, Wortbildungstyp, Schallverben, lexikalische Parallelen, ukrainische Mundarten, westslawische Sprachen, urslawisches Erbe, Slawistik, Wiedergeben der Lautung, lexikalisch-semanticen Gruppe.

Дієслова звучання або verba sonandi (від лат. sonare – звучати) позначають відтворення звуків (звукових сигналів), що супроводжують дії людини, тварин, станів, явищ. На відміну від ономатопів, які вказують тільки на звуковий сигнал, verba sonandi позначають уже саму дію, для якої характерна інтенсивність (особливо при редуплікації), процесуальність, тривалість (з суфіксом -ка-), чи одноразовість, миттєвість (з суфіксом -ну-).

Дієслова звучання були відомі, як зазначає А. Мейє, вже деяким індоєвропейським мовам і збереглися в слов'янських так само, як в балтійських [23, с.172]. Ця група дієслів досліджується на матеріалі різних мов, як слов'янських: Т. Д. Сергеева [28], Р. Г. Карунц [13;14], О.А. Глухарєва [5], О.М. Тихонов [33] у російській; Т. М. Возний [4], Є. А. Карпіловська [11], Ю.В.Юсип-Якимович [36] в українській літературній та карпатоукраїнських діалектах; Г. Г.Білфельдт [38; 39] - зіставне дослідження у лужицькій та німецькій, так і в германських: В. І.Гінка [41], М.М. Ладченко [20] – у німецькій, Д. Леман – зіставне дослідження в англійській та німецькій мовах, зіставне дослідження підгрупи дієслів мовлення у німецькій і слов'янських – М. М.Ладченко та Ю.В. Юсип-Якимович [21].

Відповідно до українського терміна дієслова звучання, російського глаголы звучання у німецькому мовознавстві функціонує термін *lautmalende Wörter* (Schallwörter). У чеському та словацькому – термін *zvukomalebná slovesa*, в якому, як і попередньому, зафіксований зв'язок звучання дієслова із його значенням – *малювати, зображати дію звуком*.

Ми пропонуємо цю групу дієслів об'єднати латинським терміном *verba sonandi*. Дослідження Т. Лер-Сплавінського свідчить про

існування таких утворень у праслов'янській мові [42, с.144-145]. Більшість слов'янських мов має відповідники цим утворенням (див.: 1. Słownik prasłowiański. – Wrocław, 1974. – Т. 1. – С. 49-50, 53. 2. Kořinek J. Studie z oblasti onomatopoeje. – Praha, 1934. 3. Machek V. Studie o tvoření vyrazů expresivních. – Praha, 1930. 4.Етимологічний словник слов'янських мов. Праслов'янський лексичний фонд /За ред. О. М. Трубочова. – Вип. 1-31, – М., 1974 - 2006 та інші джерела).

Ф.І. Буслаєв зазначав: “Давньоруська мова і обласне просторіччя багатше за нинішню “освічену” мову дієсловами, що походять від звуконаслідувальних коренів для значення крику тварин. Напр, “*врани граяхуть*”, “*сороки не троскоташа*” (Слово о полку Ігоревім), “*орлом же клецьцущимь*” (Іпат. літопис, 183) [1, с.166]. Давньоруські форми дієслів звучання фіксуються словником І. І. Срезневського: *хракати* [32, III, 1359], *кракати* [32, I, 1312], *кректати* [32, I, 1320], *гьркати* [32, I,615] та ін.

Verba sonandi у слов'янських мовах об'єднуються в один словотвірний тип, який характеризується: 1. Спільністю формального показника, який відрізняє похідні слова від первинних (суфікси -а-, -ка-, -ча-, -ота-, -оті-, -ну- та ін.);

2. Належністю до однієї частини мови;
3. Спільністю семантичного відношення похідного слова до первинного.

У лінгвістичній літературі загальне значення verba sonandi визначається як: 1)“відтворювати в звучанні звук навколишнього світу”;

2)“повторювати те, що назване мотивуючим словом” [30, с. 192] або ж виділяють 2 основні значення:

1)“видавати який-небудь звук (при суб'єкті, що позначає предмет)”;

2) “відтворювати такий звук предметів” [16, с. 97].

Цей словотвірний тип активно функціонує у всіх слов'янських мовах. В одному типі об'єднуються слова, утворені за різними моделями.

Досліджуваний словотвірний тип дієслів звучання представлений у слов'янських мовах сімома словотвірними моделями.

Предметом нашого розгляду є *verba sonandi* однієї словотвірної моделі *O+ka-(tu)(de O – ономагон)*, яка належить до найдавнішого шару слов'янської лексики. Р.Смаль-Стоцький зазначав: “Природний згук може й відразу бути вставленим в певну мовну форму так, що виглядатиме як корінь-пень із закінченням. Отже, він може відразу стати підставою для словотвору, передусім словотвору дієслів” [31, с. 5].

Елемент *-k-* в суфіксі *-ka-(tu)* досліджуваної моделі по-різному інтерпретується у славістиці: Т. М. Возний [4] Й. Зубатий [49], М. С. Ковальов [12], П. П. Чучка [35], В. І. Лавер [17], К. М. Лук'янюк [22], В. Махек [45], В. В. Німчук [25].

І. Д. Пагирия [27], Ф. Славський [48] вважають *-ka-* окремим суфіксом.

О. І. Коряковцева називає елемент *-k-* в суфіксі *-ka-(tu)* “асемантичним будівельним елементом” [15, с.43]. О. Л. Лагутова – інтерфіксом: “безпосередньо від звуконаслідувань дієслова утворюються за допомогою суфікса *-a(ть)*: *бабах* → *бабах-а-ть*. До основ на голосний та *j* він приєднується за допомогою інтерфікса *-k-*” [19, с. 15].

Аргументоване пояснення безпосереднього процесу виникнення, розвитку і становлення елемента *-ka-* подає Д. Боранич “Мова, – писав дослідник, – охоче скорочує редульковані інтер'єкції, щоб вони були схожими на звичайні мовні корені. Такі скорочені інтер'єкції є в дієсловах: грец. *χρεχω*, лат. *сroc-o*, нім. *krecken, kicken*, лит. *krok-іu*, ст.сл. *КРА-КА-ТИ* і т. д. Із редулькованої інтер'єкції утворився корінь *kreк*, *-k-* втратив свій інтер'єкційний характер, він відділився від крику. Це могло відбутися тому, що в мовах існує багато односкладових інтер'єкцій. У деяких мовах такий *-k-* почав сприйматися як останній звук кореня, наприклад, в грец. *χρεχω*, а в слов'янських спочатку розвинувся детермінатив, а потім – суфікс. Цей розвиток відбувався так: до односкладних коренів, які починалися на *k* і які виникали в результаті скорочення редулькованих, почали примикати детермінативні приголосні. Напр.: слов. *kav-r-ati*, пол. *kre-r-ac*, чеськ. *knou-r-ati*, слов. *krul-iti* і т. д. Коли виникли пари *kav-k-ati* і *kav-r-ati*, *-k-* почав сприйматися як детермінатив (за аналогією до *l, r*, які вже були детермінативами). Коли *-k-*

отримав таку функцію, він почав приєднуватися до кореня, який не починався на *-k-*.

Д. Боранич вважає, що *-k-* приєднався до ономапоетичних інтер'єкцій з початковим *g* (*gra-k-ati*), а пізніше – і до інших коренів. Таким чином звук *-k-* став продуктивним елементом і тому з детермінатива перетворився на суфікс. Виходячи з самої природи ономапоетичних інтер'єкцій, якими передаються звуки, в суфіксі *-ka-*, зазначає Д. Боранич, легко розвинулося значення ‘відтворювати звук’.

Суфікс *-ka-* зберіг значення демінутивності ще з часів, коли знаходився у складі повної редулькованості, оскільки з повторенням якоїсь мовної конструкції виражається інтенсивність, демінутивність. Це виявляється в утворенні дієслів зі зменшувальним значенням, напр. *gur-ka-ti* (зменшувальне) і первинне *gurati* (шттовхати), *govor-ka-ti* первинне *govoriti*. Суфікс *-ka-* міг легко виникнути з ономапоетичних інтер'єкцій, де редулькованість є звичайною, а потім уже почав приєднуватися до неонамапоетичних коренів [40, с. 36-38].

Таким чином, Д. Боранич довів, що елемент *-k-* має своє значення, розвинувся з детермінатива у продуктивний суфікс. У зв'язку з вищенаведеними переколивими аргументами Д. Боранича, точку зору якого ми поділяємо, твердження О. І. Коряковцевої, О. Л. Лагутової, що *-k-* – асемантичний будівельний елемент або ж інтерфікс, нам видаються щонайменше сумнівними.

Демінутивне значення суфікса *-ka-* збереглося в деяких дієсловах у говірках Закарпаття, пор. *грабати* (*гренти, гренсти*) з нейтральним значенням дії і *гранкати* із зменшувально-пестливим. На території Мараморощини і Боржавщини *гранкати* ‘гребти сіно, листя’ та ін. уживається з нейтральним значенням дії, а у всіх інших говорах Закарпаття носії діалекту сприймають *гранкати* зі зменшувально-пестливим значенням, а з нейтральним – дієслово *грабати* (*гренти, гренсти*) [18, 148; 25, с. 132-133].

В.І. Лавер, досліджуючи дієслова з суфіксом *-ka-* в закарпатських говірках, спостерігає різні ступені втрати демінутивності суфіксом *-ka-*. У цьому процесі втрати могла зіграти певну роль аналогія до дієслів із суфіксом *-ka-* нейтрального значення, яких у закарпатських говірках значно більше [17, 143].

У південнослов'янських мовах (македонській, сербській, хорватській) суфікс *-ka-* має експресивно-обмежувальне значення. М. Ковальовим в українських діалектах були зафіксовані дієслівні пари *льопати* – *льопкати*, *лизати* – *лизькати* і т. д. і він відзначив, що близькість цієї групи лексики української мови з відповідними розрядами слів у македонській і сербській і хорватській мовах є свідченням

спільнослов'янського походження суфікса *-ka-*. Пор. макед. *риска, цивка, врка, швркне* і укр. *прискати, тівкати, чвіркати, шваркати*.

У південних і східних слов'ян розряд *verba sonandi* багато в чому збігається, чим підтверджується давність цього словотвірного типу і М.Ковальов висуває гіпотезу про експресивно-обмежувальне значення суфікса *-ka-* ще зі спільнослов'янського періоду [12, с.173].

У західнослов'янських мовах цей суфікс теж має зменшувально-пестливе значення, і навіть зараз зберігає різний ступінь експресивності напр. у словацькій мові деякі дієслова мають аж два ступені експресивності (додаванням *-inkat'*): *rapat' – papkat' – rapinkat' – rapenkat'*, *hapat' – hapkat' – hapinkat', hačat' – hačkat' – hačinkat', spat' – spinkat' – spinkulinkat' ma in*.

Деякі дієслова мають лише один ступінь експресивності, напр.: *sediet' – sedkat', hapat' – hapkat', bežat' – bežkat', robiť – robkat', hrobat' – hrbakat', škrabat' – škrabkat', ležat' – ležkat', kopat' – kopkat'*; пор.слц. прислів'я: *Kto chce dobre papkat', musí robiť a nie robkat'*. Дієслівні експресиви зустрічаються і в народних слц. піснях: *Anička maličká, pod' si ku mne hopkat', / kúpim ti čižmičku, čo ti budú klopkat'*.

Об'єктом нашого дослідження є українські дієслова звучання у зіставленні з таким же словотвірним типом дієслів західнослов'янських мов – словацької та чеської. На значенні вивчення спільних та паралельних явищ у досліджуваних мовах, особливо в галузі лексики, наголошував Й.О.Дзензелівський у праці «Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі»: «Взаємовпливи між українською мовою та західнослов'янськими, зрозуміло, найвідчутніше виявляються у діалектах та говорах на мовних пограниччях чи поблизу від них», - зазначав учений [8, с.12].

Суфікс *-ka-(tu)* валентний до ономатопоетичних основ на приголосний і на голосний. У лексико-семантичній групі 'відтворювати звуки стуку, шуму, ударів, тріску, скрипу, що утворюються в результаті діяльності людини' функцінують лексичні паралелі *verba sonandi* словотвірної моделі *O+-ka-(tu)* з такими значеннями:

1. Відтворювати звуки сильного удару в щось або чим-небудь (постріли, вибухи): до дієслова *lupkati*, 'відтворювати звуки рівномірних ударів по чомусь' (СУМом не фіксується), поширеного в ужанських, боржавських говірках функціонує у слц. мові лексична паралель *lupkat'*, експ. 1. видавати звук при ударі, терті предмета в предмет, клепати, плескати: *Najprv (tancovat') v pantofliach, že len tak lupkalo. Spodnice lupkajú po nohách, lebo sú premoknuté. Široké sáry lupkali o úzke šnurovacie nohavice*. 2. кліпати очима, жмуркати: *zrakom lupká. Okáľmi lupkal oči mu lupkali*. 3. dupotat', cupotat': *Lupkal po koberci, čo má pod sebou. čoraz väčšmi cupkali a lupkali kvapky dažďa na strechu* [47, II, с.67].

2. Відтворювати звуки тріску, ляскання, клацання, лопання: укр. лексема *праскати*, яка

поширена в більшості капатоукраїнських говірок в значенні 'тріщати, хрустіти' (СУМом не фіксується) у слц. мові має відповідник *práskat'* у значенні: 1. '(чим.) створювати тріскучі звуки: хлистом, батогом, палицею, батіжком': *ale ti to (bič) práska!* 2. експ. '(що) бити, товкти, вдаряти': *Rechtor práska v pošte pečat' na listy. Práskal na tympany*, док. *prasknúť* [47, III, с.424]; ч. *praskati*, п. *praskac* 'тріскати, ляскати', нл. *praskas* 'тс', болг. *праскам* 'ударяю (сильно), тріскаю', м. *прасне* 'лопне, трісне; лясне', *праскав* 'гримучий, тріскучий, ляскаючий', серб. *праскати* 'тріщати; гриміти, гуркотіти', слн. *prasketati* 'тріщати' (напр., про вогонь), від псл. **praskati*, очевидно, ономатопоетичне, можливо, споріднене з лтс. *prakškūt* 'тріщати' [9, T.4, с.556].

До дієслова *лускати*, яке уживається на всій карпатоукраїнській території, в інших українських говірках і літературній мові. Лексикографічними джерелами зафіксовано *лускати* в значеннях 'тріщати'; 'хлопати'; 'лопатися, тріскатися'; 'ударяти, схопити' [6, II, с.382]; 'хряскати' [34, IV, с.187]; '(батогом) стьобати'; '(у стіл) ударяти'. Пор. також м'який варіант *лус'кати*: 'розриватися, давати тріщини, лопатися (від натягування, розширення, тиску, видаючи звуки)', 'вкриватися тріщинами', 'утворювати сухі, різкі звуки, схожі на розриви і стук чогось' [30, IV, с. 558]. У слц. та ч. мовах функціонує до цих утворень паралельна лексема *luskati*: 'видавати ляскаючі звуки (але ясніші, ніж при *lupati*)'. Також пор. ч. *louskati*, ст.ч. *luskati*, напр. пальці; сюди також належить *louskat ořechy, luštít hádanky*, пор. *luskat ořechy*; так виникло ч. *lusk* (гороху і под.), звідси ч. *luština, luštěnina*. Пор. *luskat* (пальці і под.). – Це інтенсивна форма від *lupati*. – «Подібних форм є досить і в інших слов'ян, напр. п. *luskac*. Усі вони виникли як інтенсиви на власному ґрунті, не слід шукати еквіваленти в інших мовах (окрім слов'янських)», - зазначав В.Махек [46, с.344].

До українського дієслова *тріскати*, що відоме у всіх карпатоукраїнських говірках, уживається в інших говірках; пор. літературне *тріскати* 'створювати тріск, тріщати'; 'створювати галасливий звук, подібний до тріску, хлопати, голосно стукати'; 'розриватися, лопатися (переважно з тріском)'; 'т. с., що і тріскатися'; 'бити, ударяти'; 'або пити (багато з жадібністю)' [30, X, с.275]. Зафіксовано *тріскати* 'видавати звук тріску, тріщати'; 'лопатися, тріскатися' [6, IV, с.285]; 'жертити, пожирати, жадібно ковтати' [10, с. 985]; 'хрустіти' [34, IV, с.187] у слц. мові функціонує паралель *тріскати*, у ч. мові *trískati, třeskati, třéštiti* 'чимось ляскати'- ономатопоетичні утворення з базовим значенням *praskati* (звуки при ламанні чогось), ще *trískati* 'бити', також *trieskat* 'тріскати', *tresknút* 'лопнути', *třeskotat* 'гриміти', *tresnút* 'ударити чимось у щось'. Сюди належить і *tríska* – праслов'янське і *tríštiti* 'розбити на шматки, на тріски, видаючи при цьому характерні

звуки' і ст.ч. *dřizka*, мор. *dřizga*; також *trieska* [45, с.658].

3. Відтворювати звуки стуку в двері, вікно, ворота та ін.: до дієслова *клопкати* (ужанські говірки) у слц. мові функціонують паралелі *klopkat'* експ. 'ніжно,тихенько стукати': *klopkat' podratkami, podkovičku klopkaju* [46, I, с. 705]; а також *klepkat'*, експ.. 'ніжно,тихенько стукати': *Bolo počut' klepkat' серу. Počut' klepkat' klincami podbité krpce* [46, I, с. 700].

4. Відтворювати звуки шумного падіння, пострілу та ін.: до дієслова *гуркати*, яке вживається у всіх говорах Українських Карпат, в інших українських говорах і в літературній мові [30, II, с.195]; пор. *гуркати* 'стукати, гуркотіти'; (про доїння) 'видоювати молоко зі всього вимені' [6, I, с. 341]; 'гуркотіти, стукати; трясти' [7, с.497]; 'видавати звуки (про голубів)' [3, с. 406; 2, с. 213, 234]; 'котитися з шумом, гриміти, шуміти, стукати (про людей)' [10, с.164]; 'шуміти, шелестіти, шарудіти'; 'гуркотіти' [34, с. 1, 166]; (про голодних свиней) 'хрюкати' [24, с.78] у слц. мові функціонує лексична паралель зі складотворчим *r*: *hrkat'* 'створювати короткі тупі звуки, видавати тупий звук, створювати гуркіт при зіткненні твердих предметів': *Zvonce veselo hrkali. Zuby tu hrkali ani kostlivcovi. Koňom zubadlo hrká po zuboch. Šiel hrkajúc ťažkými čižmiskami o skaly. Kolesá hrkali po kamenistej ceste. V jablkách hrkajú jadrá. Ostrohy, čo hrkajú v tanci. Keď začalo niečo (v stroji) hrkat' – už bol poruke a mastil;* [46, I, с. 526] ч. *hrkati* 'тріщати', болг. *гръкамь* 'воркувати'; *hrkat'* 'гримотіти, торохтіти' походить від прасл. **grъkati* [37, Т.7, с.208].

5. Відтворювати звуки тупання: дієслово *дупкати*, розповсюджене в карпатоукраїнських говірках має паралель у слц. і ч. мовах *dup-ka-t'* 1. 'утікати, бухати ногами, стрибати, шляпати, дубкати'; 2.експ. 'йти, бігти'[47, I, с. 343]; *dupat', dupkat'* 'тупати' походить від псл. **dupkati* [37, Т. 5, с.158].

У лексико-семантичній групі **відтворення звуків, що супроводжують різні дії людей** функціонують такі паралелі *verba sonandi*, утворені за моделлю *O+-ka-(tu)*:

1. Відтворювати звуки дзвону брязкоту металу, скла: до лексеми *цин'-ка-ти*, що поширена в карпатоукраїнських говірках в значенні 'відтворювати звуки від удару в металеві предмети' функціонує західнослов'янська паралель пор. слц. *cinkat'* 'видавати ясний металевий звук (особливо про металеві або скляні предмети)': *Peniaze cinkajú, zlato, sklo cinká; dok. zacinkat'* [46, I, с.171], а також пор. ч. *cinkati, cilinkati*, вл. *супкач* – ономатопетичне [45, с.86].

В українських гуцульських говірках функціонує *цин'кати* 'про горобців'; у лексикографічних джерелах зафіксовано 'ковалики *цінькают*'; 'про синицю, чубатого жайворонка' [10, с. 1055]; (про птаха) 'кричати, видаючи звуки,

подібні *цінь-цінь*' [6, IV, с. 433]. В ужанських говірках функціонує розширене *цігін'-ка-ти* 'відтворювати звуки гостріння ножа в інший ніж'.

В укр. літературній мові *цінькати* 'про тихі пискливі звуки (про птахів)', 'робити подібні звуки (про кулі, струни і т. п.)' [30, XI, с. 239]. Дієслово *цин'кати* 'про звуки від падіння металевих предметів' – не є вузьколокальним, як ми вважали раніше [36, с.117], насправді, це українсько-західнослов'янська лексична паралель.

2. Відтворювати тонкі, гострі звуки від дії над металевими предметами (косою, ножем, струною, шаблею): до дієслова *брін'-ка-ти*, поширеного в карпатоукраїнських говірках, у словацькій мові функціонує лексична паралель *brinkat'* 'видавати тонкі, гострі звуки (про металеві предмети)': *Ruka chyta šablů za črienku, aby nebrinkala; brinkanie lyžic; nepen..brinkat' na klavíri* 'трати,завичай, невміло'; *nepen. Recitátor brinkal slůvom o poslucháčovo ucho* [46, I, с.131]; пор. ч. *břinkati*: 'виводити ясний звук ударом у струну і под.', ган. *břonkat*, вал.. *kosa má dobrý břaňk* (звук); у перен. значенні вживається зараз повсюдно: *to má břink* - 'це знамените' – Також *hrinkat, brink* (лише про звук) – Ономатопетичне; пор. римоване *řinkati, cinkat, klinkati* [45, с.73]. Варіантом до *břinkati* є *blinkati*, мор. також: *Cinkati zvonkem* [45, с.57]. До укр. *бренькати* 'т.с.' пор. слц. і ч. зі складотворчим *r* *brnkat'* стосується не лише дренькоту, але й звуків комах і под.' [45, с.67];

До укр. *дренькати* функціонує паралель у слц. *drnkat'*: *Drnkali na jednej strune* [46, I, с. 332], пор. ч. *drnkati*, болг. *дрънкам*, м. *дрнка*, срб. *дрнкати* – теж зі складотворчим *r* - ономатопетичні дієслова [45, с. 128].

3. Відтворювати звуки сплеску води, в результаті падіння в неї якогось предмета: до дієслова *бул'кати* (поширене на всій карпатоукраїнській території [10, с.49]) у словацькій мові функціонує паралельна лексема *bul'kat'* 'дзюрчати, бурлити, клекотіти': *Kurajce, jak tota voda ze studzenki bul'koče; Pod lesikem jarek, a v ňim bul'kota voda* [46, I, с.183].

4. Відтворювати звуки розпліскування рідини (від ударів, рухів): до дієслова *чл'апкати*, поширеного в ужанських говірках, у слц. мові функціонує лексична паралель *člapkat' i čliapkat'* експ. 1. '(про воду, дощ) падати і при цьому видавати характерні звуки': *Dážď, voda člapká; Von jednomerne člapkalo zo strech.Len kvapky dažďa čhliapkali do mlkvoty.* 2. '(про рідину) при рухові та ударі в щось видавати характерні звуки': *Vo fľašiach člapká mlieko. Pod nohami člapkal odmák.* 3. 'потрохи виливатися, шлюпкати': *voda člapká z vedra; More čliapkalo na všetky strany.* 4. 'умиватися': *Člapkali si studenou vodou.* 5. 'плескатися у воді': *Deti sa člapkali vo vode.* 6. 'виливатися': *Člapká sa jej voda z neho (šechtára) pri strmej chůdži* [46, I, с. 216].

КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ VERBA SONANDI

До карпатоукраїнського дієслова *ил'упкати* функціонує також у слц.мові варіант *člupkať*, експ. 1. 'про воду) видавати звук при капанні води, при падінні чогось у воду,' *člupkať*, *člupkať*: *Voda člupká* , *potok člupkať*; 2. 'з шумом падати, стрибати у воду. *Do tichého jazera skalôčky člupkajú. Kačice člupkajú do vody*. 3. 'з хлюпотом рухатися по воді': *Milo je rybôčka, člupká si po vode. Žofka prestala i nohami člupkať vo vode* [46, I, с. 218]

До укр. літ. *плюскати* пор. слц. *pľuskať*, діал.слц. *šplieckať* 'видавати плюскотливі звуки: *Ak tá rybka zelená v plniacom potoku pľúska* [46, III, с. 99].

У зв'язку з обмеженим обсягом у статті ми навели паралелі лише двох лексико-семантичних груп. Найбагатшою на лексичні паралелі є лексико-семантична група *verba sonandi* зі

значенням 'відтворювати звуки тварин, птахів, комах' та група дієслів мовлення.

Смисловою основою ономапопеї, яка дає всю лексичну різноманітність *verba sonandi*, у слов'янських мовах становлять декілька компонентів: акустичний, руховий, тілесний (у зв'язку з руховим органом) і емоційний.

Завдяки акустичному компоненту (найбільш значущому в структурі дієслова) розвивається значення 'відтворювати звук'. Акустичний смисловий компонент закладений у будь-якому ономапопеї, оскільки це результат відтворення фонетичними засобами мови звуків і шумів навколишнього світу. Акустичний компонент частіше від інших лежить і в основі подальшого розвитку та розширення значень у таких дієсловах, виступає також причиною полісемантичних зв'язків.

Література

1. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. – М.: Учпедгиз, 1959. – 623 с.
2. Верхратський І. Знадоба до пізнання угорсько-руських говорів. Словарець. – ЗНТШ. – Львів., 1899. – 280 с.
3. Верхратський І. Про говір галицьких лемків. – Львів, 1902. – 490 с.
4. Возний Т. М. Відвігукові й звуконаслідувальні форми дієслів на -ати (-а-ть, -ка-ть, -а-ць, -ка-ць) у східнослов'янських мовах // Славістичний збірник. – К., 1963. – С. 112-134.
5. Глухарева Е. А. Звукоподражательные глаголы с диссонантным денотатом (семантические особенности) // Глагол в германских языках. – Тула, 1976. – С. 77-94.
6. Грінченко Б. Д. Словарь української мови: В 4-х т. – К., 1907. – 1909.
7. Дзензелівський Й. О., Ганудель З. Словник української мови Я. Ф. Головацького // Науковий збірник № 10 Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1982. – С. 311-611.
8. Дзензелівський Й. О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі.-К.: Наукова думка, 1969. – 210 с.
9. Етимологічний словник української мови у 7-и томах. – Т. I -У. – К., 1982 – 2007.
10. Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар. – Львів, 1882-1886. – 1117 с.
11. Карпіловська Є. А. Словотвірна і семантична структура звуконаслідувальних дієслів у сучасній українській мові // Українське мовознавство / Республіканський міжвідомчий науковий збірник. – К.: Вища школа, 1985. – Вип. 13. – С. 45-50.
12. Ковалев Н. С. Глаголы с суффиксом -ка- в македонском языке // Македонски јазик, Год XXIV. – Скопје, 1973. – С. 173-185.

13. Карунц Р.Г. Семантическая структура глаголов звучания в современном русском языке: Автореф. дис... кандидата филол. наук. – М., 1975. – 22 с.
14. Карунц Р. Г. Глаголы звучания как база русского словообразования //Актуальные проблемы русского словообразования – 2. – Ташкент, 1980. – С. 251-253.
15. Коряковцева Е. И. Словообразовательная мотивация и историческая производность // Филологические науки. – 1984. – № 6. – С. 42-48.
16. Кузнецова О. Д. О двух значениях глаголов звучания в толковых словарях русского языка // Лексикографический сборник. – Вып. 3. М., 1958. – С. 97-103.
17. Лавер В. І. Деякі зауваження до дієслів з суфіксами -к-, -ка у говорах Закарпаття // Тези доповідей до XX наукової конференції. – Ужгород, 1966. – С. 84-86.
18. Лавер В. І. Система дієслова Закарпатської області УРСР // Дисертація кандидата філол. наук – Ужгородський ун-т. – Ужгород, 1968. – 291 с.
19. Лагутова Е. Н. Словообразование на базе неизменяемых слов в современном русском языке: Автореф. дис. ... кандидата филол. наук. – Ташкент, 1979. – 21 с.
20. Ладченко М.М. Дієслова мовлення у сучасній німецькій розмовній мові//Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць. Випуск 6./Відп. ред. Фабіан М. П.. – Ужгород: ТЗОВ «Папірус-Ф», 2008. – С. 158 -163.
21. Ладченко М.М., Юсип-Якимович Ю.В. Verba dicendi: німецько-слов'янські лексичні паралелі //Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць. Випуск 8 /Відп. ред. Фабіан М. П. – Ужгород: «Тірані», 2010. – С. 296-304.
22. Лук'янюк К. М. Пряма суфіксація дієслівних основ у буковинських говорах //Тези доповідей XXII наукової сесії Чернівецького держуніверситету. Секція філологічних наук. – Чернівці, 1966. – С. 6-9.
23. Мейе А. Общеславянский язык / Перевод с французского. Перевод и примечания П.С.Кузнецова. Под ред. проф. С. Б. Бернштейна.– М.: Иностранное издательство, 1952. – 491 с.
24. Мельничук О. С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області) // Лексикографічний бюлетень. – Вип. 2. – К., 1952. – С. 67-98.
25. Німчук В. В. Суфіксальне творення дієслів, дієприкметників, дієприслівників у верхньонадборжавських говірках // Дослідження з мовознавства. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 175 с.
26. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: В 2-х ч. – К.: Наукова думка, 1984. – Ч. I. – 495 с. – Ч. 2. – 515 с.
27. Пагирия І. Д. Із словотвору дієслова в говірках північно-західної Мукачівщини //Доповіді та повідомлення Ужгород. ун-ту. Серія філологічна. – Вип. 3. – Ужгород, 1958. – С. 53-55.
28. Сергеева Т. Д. Семантический анализ глаголов звучания // Семантическая структура слова. – Керомеро, 1984. – С.97-106.
29. Словник української мови: В 11-и т. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11. 30. Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1979. – 406с.
30. Смаль-Стоцький Р. Примітивний словотвір. – Варшава, 1929. – 200 с.
31. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка: В 3-х т. – СПб., 1893-1912. – М., 1958. – Т. I. – 1420 с. + 49 с. – Т. 2. – 1802 с. – Т. 3. – 1684 с. + 272 с. + 13 с.
32. Тихонов А. Н. О глаголах звучания в русском языке // Краткие сообщения по русскому языку и литературе (к 75-летию Е. Д. Поливанова). – Ч.2. – Самарканд, 1967. – С. 197-219.
33. Уманець А., Спілка (Комарь). Словарь російсько-український. Русско-український словарь: В 4-х т. – Львів, 1893, 1898.
34. Чучка П. П. Суфіксальне творення дієслів у говірках околиці Ужгорода //Доповіді та повідомлення Ужгородського ун-ту. Серія філологічна. – № 2. – Ужгород, 1958. – С. 84-86.
35. Юсип-Якимович Ю. В. Ономастопетика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність ономастопів. – Ужгород: Гражда, - 2007. – 268 с.
36. Этимологический словарь славянских языков. Пра斯拉вянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачова. – Вып. 1- 32. – М., 1974 – 2006.
37. Bilfeldt H. H. Onomatopoeica im Sörbischen und Deutschen // Zeitschrift für Slavistik. – 1982. – N 3. – S. 323-331.
38. Bilfeldt H. H. Ономастопетика в серболужицком и немецком // IX Международный съезд славистов. – Киев, сентябрь, 1983 / Материалы дискуссии. Языкознание. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 217-222.
39. Boranič D. Onomatopoejske riječi za životinje u slavenskim jezicima. – Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti. - CL XXVIII. – Zagreb, 1909. – S. 1-86.

40. Hinka B. I. Lexikologie der deutschen Sprache: Vorlesungen und Seminare. Навчальний посібник для студентів-германістів. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка, 2005. – 220 с.
41. Lehr-Spławiński T. Element prasłowiański w dzisiejszym słownictwie polskim // Rozprawy i szkice z dziejow kultury Slowian. – Warszawa, 1954.
42. Кореčný F. Slavistický příspěvek k problému t.zv. elementární příbuznosti // Езикovedски изследвания в чест на академик Стефан Младенов. – София, 1957. – С. 363-387.
43. Kořínek J. Studie z oblasti onomatopoeje. – Praha, 1934. – 296 p.
44. Machek V. Studie o tvoření výrazů expresivních. – Praha, 1930. – 156 s.
45. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. – Praha, 1957.- 866 с.
46. Slovník slovenského jazyka том I-VI. – Bratislava:Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – 1956 – 1959. - Том I-VI.
47. Słownik prasłowiański. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1974. – Т. 1. – 487 p.
48. Zubatý J. Studie a články. Vykłady etymologické a lexikální. – Praha, 1945.- S.145-147.

Список умовних скорочень

болг. – болгарське
бр. – білоруське
вал. – валаське
вл. – верхньолужицьке
ган. – ганацьке
грец. – грецьке
діал. – діалектне
док – dokonane
експ. – експресивне
лат. – латинське
лит. – литовське
літ. – літературне
лтс. – латиське
нім – німецьке

нл. – нижньолужицьке
м. – македонське
мор. – моравське
п. – польське
перен. – переносне
пор. – порівняйте
псл. – праслов'янське
слн. – словінське
слц. – словацьке
ст.сл. – старослов'янське
срб. – сербське
стч. – старочеське
укр. – українське

Юсип-Якимович Юлія Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології УжНУ.